

Tradisjonen tro

– REINDRIFTEN HAR VÆRT EN STOR DEL AV LIVET MITT HELT SIDEN JEG VAR LITEN. JEG HAR ALDRI SETT FOR MEG Å GJØRE NOE ANNET, SIER NILS-AKSEL BRANSFJELL. HAN ER REINEIER, MED SYLAN OG SKARVAN SOM ARBEIDSPASS.

TEKST OG FOTO: BENTE HAARSTAD

› Ennå er det noen timer til soloppgang inne ved det store gjerdeanlegget som er bygd i Skarpdalen på grensa mellom Tydal og Meråker. Arbeidet med kalvemerkingen begynte natta før og pågår godt og vel en uke. Årets kalver blir merket i juli. Slik vet den enkelte reineier hvilke kalv som er sin, også når kalven etter hvert skilles fra mora.

VÅRFLYTTING I APRIL Tusenvis av rein myldret i fjellsidene langs Nesjøen og Essandsjøen innunder Sylmassivet et par måneder tidligere. Det var sist i april og reinflokken var på veg fra vinterbeitet ved Femund til sommerbeitene i Trøndelag, mange mil lenger nord. Til Tydal, Selbu, Stjørdal og Meråker.

Godt og vel 3000 simler føres i samlet flokk. Simla vil kalve samme sted som den har gjort det før. Derfor ligger det i dem å dra til kalvingslandet når tiden er inne. De vil «heim», som Nils-Aksel sier det.

– Simlene vil nordover om våren. I den grad at vi må bremse dem.

Bransfjell var nesten ferdig utdannet snekker og hadde jobbet et år på Røros da han for seks år siden fikk sin egen sijte-andel i Essand reinbeitedistrikt. Næringen har vanskelige tider, og sentrale politikere mener sørsamenes eksistensgrunnlag er truet på grunn av økt rovdyrpress i beiteområdene deres.

Unge Bransfjell vet alt om situasjonen, men selv var han ikke i tvil. Som annen samisk ungdom med reindriftstilknytning har han fått en og annen rein fra han var en neve stor. Fra foreldre, gudforeldre, onkler og tanter. Å være fulltids reindrifutøver var drømmen. For sikkerhets skyld utdannet han seg til et annet yrke.

NI FAMILIER I SYV KOMMUNER I dag er 28-åringen er en av de yngste med egen sijte-andel i Essand reinbeitedistrikt, eller Saanti Sijte som det heter på sørsamisk. Sijtjen består av ni reineiere, det vil si ni familier på til sammen 45-50 personer når alle i slekta som har rein teller med. Som andre sørsamer lever de spredt, med fire familier i Brekken øst for Røros, en i Røros, en i Glåmos, en i Tydal og to i Stordalen i Meråker.

Essand reinbeitedistrikt driver sin næring i syv kommuner og tre fylker. Likevel er det få utenom samene som får med seg de årlige forflytningene mellom sommerlandet

og vinterlandet. Ikke så rart for høstflytningen, som skjer i mørketiden rundt jul, men om våren er det ofte strålende forhold i fjellet.

– Vi prøver alltid å unngå flytte i påska, fordi da er det så mye folk og forstyrrelser i fjellet, forteller Aslak Brandsfjell, leder i Essand reinbeitedistrikt.

MAI EN FØLSOM TID Fra først i mai, og med en topp rundt 10. mai og et par uker deretter, får reinsimlene kalv. Da sprer simlene seg og trekker til faste plasser der de har kalvet tidligere. Reineierne håper reinen i denne perioden får ha fjellet mest mulig for seg selv, fritt for folk og rovdyr, selv om det siste blir stadig mer usannsynlig.

– I kalvingstiden gjeter vi flokken i ytterkant av kalvingsområdet. Vi vil helst ikke inn i kalvingsområdet for å unngå forstyrrelser. Men hvis det blir rovdyrpress så må vi det, sier Aslak Brandsfjell. Han forteller at hele mai er en meget følsom tid i reindriften.

– Jeg skjønner at folk vil til fjells, men jeg håper de kan ta hensyn. Spesielt i kalvingstiden. Fjellvandrere generelt gjør jo det, særlig de som er litt eldre. Jeg er ikke like sikker på de yngre.

Når kalvene som ble født i mai er store nok, og når fjellbeitene er grønne og forholdene ellers de rette, er det tid for kalvemerking. For noen generasjoner siden levde sørsamene sammen med sine reinflokker i fjellet. De gikk til fots, kjørte med rein eller gikk på ski. I dag brukes helikopter og motorsykler for samling og flytting av reinflokken om sommeren, i tillegg til de som går, men i likhet med vårflyttingen så er det ikke så mange utenforstående (bortsett fra samene), som får med seg denne forflytningen. Flyttingen skjer om natta.

– Det nytter ikke å samle og flytte rein om dagen sommerstid. Med varme og insektplage vil reinen helst stå på snøflekkene, og kalvene følger heller ikke mora i solsteiken. Det gjør de med en gang sola går ned, og det er da vi kan arbeide med reinflokken.

MERKER KALV OM NATTA Essand har sommerboplass og merkeanlegg i Skarpdalen, ikke langt fra turistforeningens rute mellom Ramsjøhytta og Storerikvollen i Sylan. Reineierne, og til dels langveisfarende familiemedlemmer som stiller opp, starter arbeidet i totiden om natta når de skal merke, og avslutter når det blir for varmt for dyrene engang fra åtte-tiden og utover.

– Heldigvis er det sånn hos oss at alle samarbeider bra, sier Maja-Stina Brandsfjell. Hun bor i Kiruna i Nord-Sverige til vanlig og har reist langt for å hjelpe broren Nils-Aksel med merkingen. Noen rein eier hun også selv, og med merkekniven bidrar hun med både eget og brorens reinmerke.

Beitehagen i Skarpdalen har en omkrets på et par mil og er så stor for å kunne fø på reinflokken den tiden det tar å merke kalvene. Hit ankom reinflokken med 6000-7000 dyr, derav rundt 2500-3000 kalver.

Små flokker om gangen tas inn i et mindre reingjerde. Reineierne i Essand bruker ikke lenger lasso for å fange kalvene som skal merkes. Isteden får alle kalvene hengt et nummer om halsen. Deretter slippes de sammen med simlene igjen. Når roen har senket seg slik at kalv igjen følger simla, så starter det møysommelige arbeidet med å fastslå hvem som eier de enkelte kalvene. Deretter er det inn i gjerdet med små flokker, for så å bære ut en og en kalv for øremerking. De ulike reineiernes tradisjonelle merker blir skåret med kniv, slik som alltid.

«Jeg skjønner at folk vil til fjells, men jeg håper de kan ta hensyn. Spesielt i kalvingstiden.»

ÅTTE ÅRSTIDER Samene har åtte årstider, og vårvinteren er en av de fineste synes Nils-Aksel Bransfjell, selv om det er travelt med samling, flytting og vokting av flokken. Men han liker sommeren minst like godt. Og når det kommer til stykket så har alle årstider sine høydepunkter. Det samme med fjellet. 28-åringen er veldig glad i alle de enorme fjellområdene han er vokst opp i.

Bildetekst

– Men sommerlandet er spesielt fint med Fongen, Fonnfjellet og Skarvene. Dit går det ingen veger, og roen der inne er fantastisk, både for reinen og oss. Skulle ønske det var like vegløst over alt.

– Hva med Sylmassivet? Sylene er vel også fine fjell. De er mest kjent og trekker folk?

– Ja, og nettopp derfor synes jeg det er finere lenger nord. Sylene er så tilgjengelig, og det har blitt alt for mye folk der.

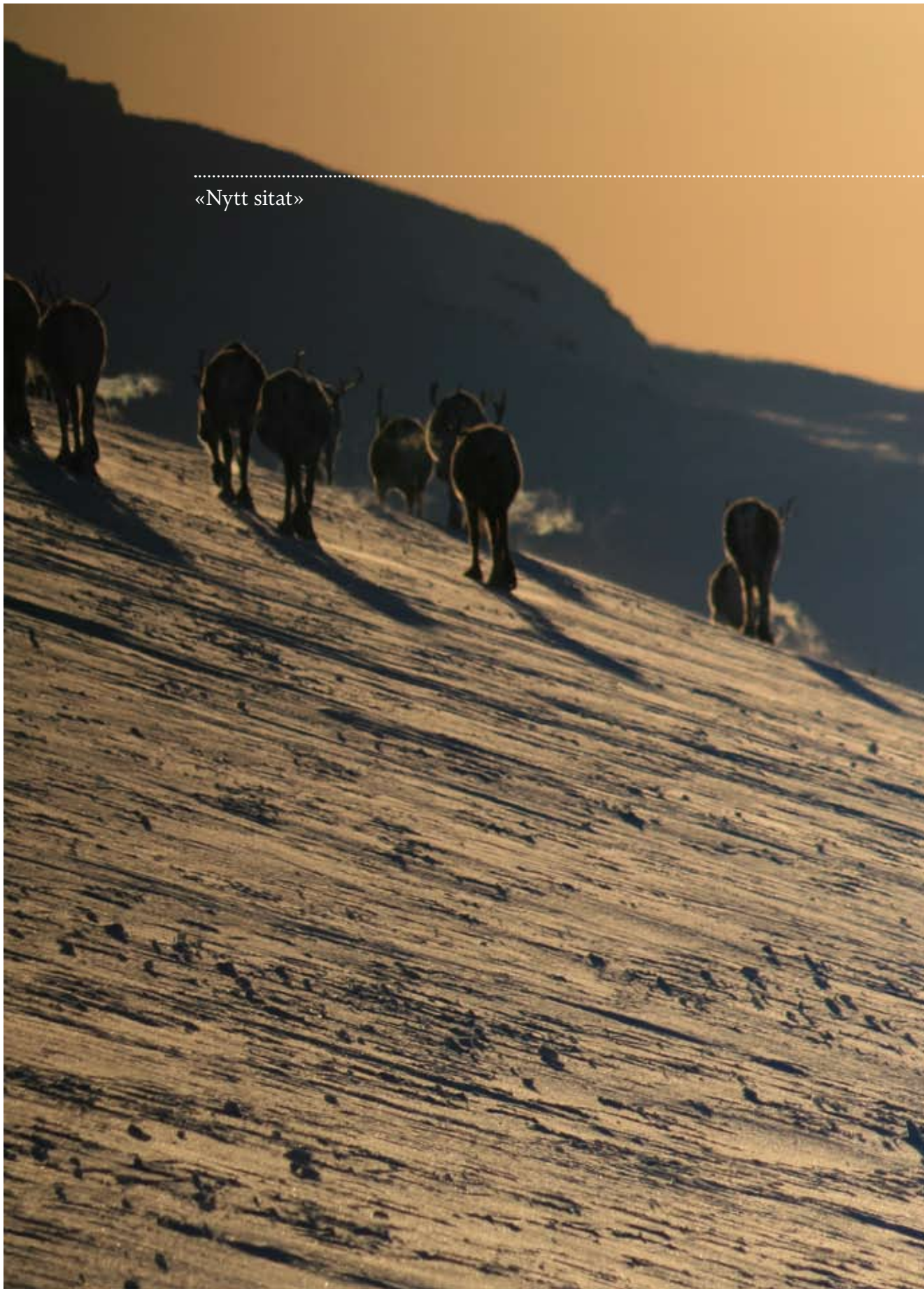
Nils-Aksel har samboer og to små barn, og som de andre reindriftsutøverne har familien flere boliger. Vinterbolig leier de på et gårdbruk i Brekken, i tillegg har de sommerbolig i Skarpdalen, ikke langt fra Ramsjøhytta til Trondhjems Turistforening. Tradisjonelt samles familiene i Skarpdalen fra tidlig om våren til langt ut på høsten, i små hus, koier og gammer.

– Om sommeren er det grønt og fint for reinen i fjellet. Ei veldig fin tid, sier Nils-Aksel

– Du som er ute hele året har vel også vært ute for styggvær?

– Det er klart. Alle vi som driver med rein opplever dårlig vær i fjellet, selv om heller ikke vi drar ut i det verste uværet om vi ikke må. Når vi passer reinflokken må vi stille

«Nytt sitat»

opp uansett vær. Mens samling aver rein for flytting eller slakting krever fint vær,ellers får vi ikke med oss alle.

Reineierne er innom på turisthyttene i Sylene iblant, men har også sine egne gjeterbuer forskjellige steder i fjellet, blant annet ved Bustvola nordøst om Essandsjøen, inne ved Nautfjellet øst for Skarvene og Kvern fjellvatnene, i Hårrådalen i Meråker, ved Sylsjøen i Nedalen og Spaklarslia i Stugudal i Tydal.

NATUREKSPERTER Det sier seg selv at de som driver med rein kjenner naturen bedre enn andre folk. Reineierne er eksperter på fjellet i forhold til folk flest, men det er sjeldent de blir bedt om å dele av kunnskapen, enten det er folk de treffer, eller fagfolk.

– Nei, jeg har aldri blitt spurt om noe som helst, sier Nils-Aksel. Som blant annet treffer en god del fotturister. Ikke minst på Nedalshytta, når de passer rein ved Nesjøen og Sylsjøen om høsten.

Nordmenn er god i engelsk og gjerne også flere fremmedspråk, men det er ikke så mange som kan si god dag på samisk. Buorre beaivi, heter det på nordsamisk, buerie bieje, på sørsamisk. To språk som er såpass ulike at en nordsame og sørsame ikke forstår hverandre.

Nils-Aksel Brandsfjell ble sendt til sameskolen i Snåsa da han begynte på skolen. Han kan derfor sørsamisk, i motsetning til mange i generasjonen før ham. Sørsamisk ble omtrent borte i fornorskningårene, og er et utrydningstruet språk. I dag tar det seg opp. Nils-Aksel er glad for tiden på sameskolen, selv om han de første årene syntes det var trist å bo på internat og være så langt hjemmefra.

– Jeg hadde fryktelig hjemlengsel, men det gikk over da jeg ble større. I dag er jeg veldig glad for årene i Snåsa. Både fordi jeg fikk lært litt sørsamisk, og fordi vi som gikk der fikk så fint samhold. Sørsamene lever spredt, men vi som gikk på sameskolen er omtrent som søsken, og vi holder kontakten.

FØRBRUNSTSLAKT I SEPTEMBER Som kalvemerkinga er slaktesesongen høytid i reindriften. Familiemedlemmer samles og bidrar i arbeidet. Slaktinga starter med en førbrunstslakt i september. Da har det vært relativt rolig i august, for reinen er vill etter sopp og sprer seg utover fjell og daler for å få tak i mest mulig. I denne tiden er reinen i Sylan-området, og reinerne passer på at flokken holder seg der. Forbi Skardsfjella skal den ikke ennå.

Etter førbrunstslakten er det rolige tider for reineierne en måneds tid fram til brunsten er over en gang rundt 10. oktober. Deretter er det fullt kjøør resten av slaktesesongen fram mot jul. Mest ved det store slakteanlegget Skarpdalen, men også i Spaklarslia i Stugudal.

– Vi prøver å få til mest mulig av slaktinga mens det er bar mark, for blir det mye snø så drar reinen sørover selv. Direkte til vinterlandet ved Femunden.

TRUET NÆRING Den sørsamiske reindriften har ikke problemer med nednagde beiter og overtallige flokker som enkelte steder i Finnmark. Likevel slo landbruksminister Lars Peder Brekk alarm i sommer, og sa eksistensgrunnlaget for sørsamene er truet på grunn av økte rovdyrbestander og økende tap i reinflokkene. – Situasjonen er verst i Nord-Trøndelag, men også vi er hardt rammet, så vi er spent framover. Reindriften er truet. Dels på grunn av rovdyrpresset, men også fordi vi stadig mister arealer, sier distriktsleder Aslak Brandsfjell.

– Reindriften er en fysisk aktiv næring, men også på mange måter en usynlig næring,

mener Brandsfjell. Han hevder at folk flest vet veldig lite om reindrifft, og skulle ønske skoleverket kunne informert mer. Blant annet om samenes behov for å bruke enorme arealer. Reindriftnæringa holder ikke bare til i høyfjellet året rundt, men det er også viktige reinbeiter i skogsdaler og lavereliggende strøk. Reinen går ganske langt ned når det grønnes om våren, og så trekker den gradvis oppover igjen når varmen kommer.

– Mange ser ikke at det rein i terrenget. Selv om ei snøfonn er helt svart av rein, så ser ikke folk det på litt avstand. De er ikke vant og har ikke fokuset, sier Brandsfjell. Fra Storsola i Sylene til Skardsfjella lenger sør, går det et reingjerde langs riksgrensa for å hindre sammenblanding av flokkene på norsk og svensk side. Grensestengslet kan klatres over med trapper lagd for formålet for turfolk. Også på svensk side av riksgrensen er det reindrifft. Det vil si Handølsdalen sameby mot Sylan, og Mittådalen sameby i Helags-fjellene og mot Nedalen og Skardsfjellene.

«Nytt sitat.»

FRYKTER FORSTYRRELSER Sylene har blitt landskapsvernområde, Sankjølen naturreservat og Skarvene og Roltdalen har blitt nasjonalpark de siste årene. Reinerne var til dels skeptisk mot vern, fordi det kan gi restriksjoner i egen næring, men ønsket først og fremst vernet velkomment. Lite er mer kjærkomment for reindriften enn at naturen forblir uten inngrep. Men nå frykter Brandsfjell at vern også betyr mer ferdsel. Og mer forstyrrelser.

– Nå skal det skapes ny næring i verneområdene, og en skal finne på en masse ting for å trekke folk til fjells. Det snakkes om kiting og fjellklatring, terrengsykling og flere ridehester. Vi kan ikke skjønne annet enn all denne aktiviteten som skal trekke mye folk, strider mot verneformålet. Det er som om folk ikke skjønner at disse fjellene er vår arbeidsplass. Reindriften blir fortrent hele tiden, sier Brandsfjell.

– Ønsker dere restriksjoner på ferdselen?

– En skal ikke hindre den frie ferdselen i naturen, men vi ønsker folk skal forstå at reindriften er en næring som driver under marginale forhold, og ikke er en kuriositet. Vi håper ferdselen i fjellet kan kanaliseres, til steder og tider da den ikke forstyrrer reinen. For oss er det en livsstil å være i fjellet, og derfor skjønner vi at også andre vil hit. Men vi håper på at det tas hensyn, sier lederen i Essand reinbeitedistrikt.

– Du snakker mye om forstyrrelser, betyr det at reinen er veldig redd for folk?

– Rein bør få gå mest mulig i ro og beite. Jeg skjønner at folk som kanskje aldri har

sett rein ønsker å gå etter for å ta bilde av den eller bare se, men det bør de helst ikke. Det er spesielt viktig i kalvingstida. Da vil simla sky unna på langt hold og i denne tida er det mange farer. Simla hopper over flomstore bekker, men det klarer kanskje ikke kalven.

– Folk forteller at de ser rein helt nede i bygda?

– Det er i så fall om våren, og vanligvis bare okserein. Det blir først grønt i lavlandet og det er rene, skjære delikatessen etter en hard vinter. Folk kan også oppleve at rein kommer tett opptil dem om høsten; at den stopper, rister på seg og grynter. Da springer den for å komme unna insekter, men det er ingenting å være redd for. Jeg har aldri hørt om rein som har gjort folk noe, men selv er den skapt for å være redd. Ellers hadde den ikke klart seg. Rovdyra jager nå reinen til stadighet, og den får ikke ro til å beite. Derfor er vi redd for at mer folk i fjellet vil gi økte forstyrrelser.

Under kalvemerkinga i Skarpdalen i juli var det ingen forstyrrelser. Det ellers noe lunefulle trønderværet var også bra, og i likhet med de andre reineierne arbeidet Nils-Aksel Bransfjell hardt, men effektivt. Godt hjulpet av familiemedlemmer. Så det ble ei bra merking med mange fine kalver, men også noen som var borte. De fleste tatt av ørn, men også noen tatt av bjørn, mener Nils-Aksel. Som ikke desto mindre er optimistisk på fremtida og allerede har sett seg ut rein som barna skal få. Nils-Aksel har ikke rukket å søke om eget reinmerke til Matheus på ett år og Ellinor på fem, men faren deres er tradisjonen tro.

– De skal få rein, slik jeg fikk rein i oppveksten. Jeg har ikke rukket å tenke så mye på om noen av barna vil overta, og det går heller ikke an å presse noen. Men jeg håper tradisjonen går videre, sier 28-åringen.

TURFAKTA

Reinkjøtt – mat fra fjellet

Det meste av reinkjøttet fra Essand går til Stensaas Reinsdyrslakteri, en slakteribedrifts ved Røros som drives av tredje generasjon og som selger kjøtt over hele landet. Den eneste småskalabedriften tilknyttet reindriften i området er Fjellvilt. Familiebedriften ble etablert 1995 av Unni og Nils Tonny Bransfjell. De er også reineiere. Nils Tonny er født innen Essand reinbeitedistrikt, men har flyttet dyrene sine til konas driftsenhet i Riast/Hylling. Reinkjøttet foredles etter samisk tradisjon i godkjent anlegg hjemme i Brekken.

Fakta

Essand reinbeitedistrikt (Saanti Sijte) har ni driftsenheter med til sammen knapt 4 500 rein i vårflokken. Driver reindrifft i tre fylker og syv kommuner. Sommerbeiter i Selbu og Tydal i Sør-Trøndelag pluss Stjørdal og Meråker i Nord-Trøndelag. Har felles vinterbeiter med Riast/Hylling (Gåbrien Sijte) i Røros, Os og Engerdal.

Rein er eneste beitedyr som selv må finne beite alle dager i året. I motsetning til eksempelvis sau, som vanligvis ikke beiter i utmark mer enn ca tre måneder i året. Både reinens behov og naturen varierer gjennom året. Derfor flyttes reinen mellom ulike beiteområder. Reindrifft er arealkrevende, og totalt bruker næringen ca 40 % av landarealet i Norge. I motsetning til andre primærnæringer som kan dyrke nye arealer, blir ressursgrunnlaget for reindrifft stadig mindre.

Reindrifft foregår i områder med lav produktivitet. Den årlige tilveksten er liten. Rein må derfor bevege seg over store avstander for å finne nok mat. Om vinteren utnyttes karrige beiter, som andre beitedyr ikke overlever på.

Flyttingen følger stort sett de samme leiene hvert år. Det er avgjørende at de ikke skades ved inngrep. Derfor har flytteleiene har et særskilt vern i reidriftsloven. Presset på beitearealene er økende, og arealinngrep er en stor trussel mot reindriften.

Næringen er i dag en modernisert med stor grad av mekanisering. Samtidig er driften avhengig av tradisjonskunnskap fra generasjoners samspill med naturen. (Kilde: Reindrifftforvaltningen)